

TEVHİD VE DÜŞÜNCE OKULU

*Bilgi, birikim ve tecrübeleri açığa çıkaracak
çalışmaların her zamankiden daha önemli
olduğunu düşünüyoruz...*

**BURSA
2018**

4. HAFTA

KONU: *İslam Ve Modern Dönemde Eğitim Ve Bilgi*

KONUŞMACI: *Abdurrahman ARSLAN*

Bilindiği gibi, bilhassa modernliğin yoksullaştırdığı anlamı içinde eğitim ve öğretim köken itibariyle bilgi temellidir; yani eğitim dediğimizde aslında biz çok farkında olmasak da öncelikle bir "bilgi meselesi"ni söz konusu ederiz. Öğretme/öğrenme sürecinin neliği ve mahiyeti farklılık arz etse de belli bir bilgi biçiminin insana aktarılması durumu değişmemektedir. Zamanımızın teknolojik/bürokratik dünyasında yanlış bir şekilde eğitim sadece meslek edinmeye indirgenmiş olduğundan bilgi aktarımı genellikle insanları mühendis ya da "din adamı" yapmak şeklinde anlaşılıyor. Oysa eğitimin muhtevası ve gördüğü işlev göz önüne alındığında, daha farklı bir boyuta sahip olduğu görülür.

Teoloji/İlahiyat ya da Bilgiyi "Usul"ün Dünyasında Aramak¹

(Abdurrahman ARSLAN)

I

Kullanılan yöntemler ve yüklenen amaçlar toplumdan topluma değişse de, kadim dönemlerde modern zamanlara gelinceye kadar bütün toplumlarda "eğitim" dediğimiz bir meseleyle karşılaşırız. Acaba insan ya da kimler ne için eğitilir; veya eğitimin nihai amacı nedir ve ne olmalıdır? Eğer eğitilmesi gerekiyorsa insanı neye göre ve nasıl eğitmeliyiz? Acaba eğitmek dinî/ siyasî bir amaç mı taşır; yoksa sadece kültürel/bilimsel bir amaç mı?

Her din, her dünya görüşü ya da her inanç sistemi farklı adlar altında da olsa eğitim aracılığıyla kendisini görünür kılacak ve yaşatacak bir insan modeli inşa etme amacını taşır. Eğitim dediğimiz mesele bu sebeple tarafsız bir faaliyet olarak ele alınamaz. Eğitim süreci belli bir bilgi birikiminin insana aktarımını içerir; ancak her eğitim faaliyeti son kertede belli bir inanca ait hakikat telakkisinin bilgi yoluyla insana aktarılmasıdır. Haddizatında insan zihnen ve amel/davranış olarak paylaşılmış bu hakikatin bilgisi yoluyla şekillendirilmek istenir. Dolayısıyla eğitim varsayılanın aksine sadece pedagojik veya kültürel bir mesele değildir. Aslında onu bütün toplumlar için önemli hâle getiren "iktidarla" olan ilişkisidir; bu da tabii olarak evvela bilgi ve iktidar meselelerini gündeme getirir. Bu sebepten dolayı eğitim her zaman dinî/siyasî bir mesele olmak hususiyetine sahiptir. Zira her eğitim telakkisi açık veya örtük bir şekilde felsefî kökeni itibariyle belli bir inanç/hakikat anlayışından hareket etmekte, bunu da bilgi vasıtasıyla sağlamaktadır. Bu bağlamı içinde eğitim müşterek kabul görmüş bir inancın bilgi aracılığıyla nesilden nesile aktarımı ve ona bağlı bir yaşam biçimini teminat altına almanın yoludur. Ancak bu yüz yüze bir aktarım değildir; bu kendine ait bir bilgi, yol ve bu bilginin aktarımını sağlayan ona uygun kurumlar aracılığıyla gerçekleşir.

Bilindiği gibi, bilhassa modernliğin yoksullaştırdığı anlamı içinde eğitim ve öğretim köken itibariyle bilgi temellidir; yani eğitim dediğimizde

¹ Abdurrahman Arslan, *Teoloji/İlahiyat ya da Bilgiyi "Usul"ün Dünyasında Aramak*, Umran Dergisi, 2013: Kasım, s. 28-43.

aslında biz çok farkında olmasak da öncelikle bir "bilgi meselesi"ni söz konusu ederiz. Öğretme/öğrenme sürecinin neliği ve mahiyeti farklılık arzetsen de belli bir bilgi biçiminin insana aktarılması durumu değişmemektedir. Zamanımızın teknolojik/bürokratik dünyasında yanlış bir şekilde eğitim sadece meslek edinmeye indirgenmiş olduğundan bilgi aktarımı genellikle insanları mühendis ya da "din adamı" yapmak şeklinde anlaşılıyor. Oysa eğitimin muhtevası ve gördüğü işlev göz önüne alındığında, daha farklı bir boyuta sahip olduğu görülür. Hâlbuki muhtevası itibarıyla bakıldığında eğitmek daha çok kişinin kendisi ve yaşamıyla alakalıdır; insana hangi değerlerin ve ideallerin aktarılacağı önemli bir yere sahiptir, bu da belli bir bilgi biçimiyle ancak yerine getirilebilir. Modern zamanlara kadar her yaşam biçimi belli bir "geleneğe" her gelenekte belli bir inanca/bilgiye dayanıyordu. İnsanları başka bir geleneğin/inancın dünyasına taşımak, sınırlı geçirgenlikler hariç tutulursa, ekseriyetle akla uygun ve kabul edilebilir değildi. Fakat modern dönemle birlikte geleneğin yerini alan "kültür"le, belli bir bilgi ve ona ait inancı/dünya görüşünü başka insanların zihnine taşımak hem mümkün hem de istenir hâle geldi. Bu aynı zamanda insanlık tarihindeki derin bir kırılmanın işareti olmuştur.

Bunun yanında yaşam biçiminin tezahürü olan toplumsal ilişki, sadece ve sıradan bir ilişki değildir, aynı zamanda bir bilgi aktarım yolu ve biçiminin taa kendisidir. Eğitim bu bağlamda yaşam ve yaşam biçimiyle ilgili bilgiyi ve onun aktarımıyla alakalı bir sistemi temsil eder. Hayatın anlamlandırılmasına rehberlik eden bu sistem elbette ki kurucu bir felsefeye dayanır. Yani her eğitim sistemi kendisiyle uyumlu ister istemez bir eğitim felsefesine, başka bir ifadeyle her bilgi biçimi kendisiyle de uyumlu bir eğitim felsefesine içkindir. Bu durum bizi iki meseleyle karşı karşıya getirmektedir; bunlardan biri eğitim sistemidir; diğeri de bu sistemin insan zihnine ulaştırdığı bilgi ve onun mahiyetidir. Bu bilgi uzun zamandan bu yana modernleşme adı altında farklı inançlara sahip insanların zihin dünyalarına aktarılmaktadır. Ya da diyelim ki belli bir inanç ve yaşam biçiminin inşa ettiği bir zihin bu bilgiyle başka bir inanç ve yaşam biçimine göre yeniden kurma süreçlerinden geçirilmektedir. Mesela hem Müslüman olmak hem de zihnen dehşetli şekilde pozitivist bir

düşünme kabiliyeti "kazanmak" ve bunun farkında olmamak durumu gibi. Çok farkında olunmasa bile bunun doğurduğu neticeler elbette ki ciddi bir şekilde tartışmayı haketmekte; karşımızda bir çığ gibi biriken sorunlar bunun görülmesini sağlamakta. Elbette ki bu batı dışı bütün toplumlar için söz konusu edilebilir, zira modern bilgi birkaç asırdan beri yeryüzündeki bütün insanların zihinlerini biçimlendirmekte.

Bilinen bir gerçeklik olarak evvela şunun hatırlatılması lâzım; eğitim/öğretim için herhangi bir kuruma gelen çocuk, sadece bir çocuk değildir; belli bir fitratta belli bir "geçmişten" gelir. Yani zihinsel olarak şekillendiği bir yaşam dünyasına aittir. Bu sebeple yalnız ona aktarılan bilgiyi değil, o bilginin ait olduğu kaynağı ve taşıdığı anlam dünyasını da ele almak -hele Müslümanlar cihetinden- ihmali mümkün olmayan bir zarurettir. Dolayısıyla bizim için modernleşmeyle beraber başlayan bilhassa bugün artık önem kazanmış meselelerden biri bu bilginin Müslüman insanda ve toplumda doğurduğu neticelerle beraber karşımıza çıkardığı yeni durumdur. Bilgi yapısı gereği açıktır ki zihinler arasında sürekli hareket hâlinde bulunur. İnsanın zihniyet dünyasının kurulu biçimine, inandığı hakikat telakkisine ya destekleyici/katkı sunucu ya da aşındırıcı müdahalede bulunur. Müslüman toplum içinde bilhassa eğitimle gelen, diploma, makam ve iktidar sağlayan modern bilginin, Müslüman zihin üzerindeki dönüştürücü rolünü hesaba katmak bir yana, elitlerin aktarıcısı/taşıyıcısı olmaktan haz alınmaya başladıkları bu bilgiyi daha ne zamana kadar kutsamaya devam edeceğini mutlaka sormamız gerekmekte.

Çünkü Müslüman'a rağmen günümüz postmodern felsefesinin modernist bilginin meşruiyetini ve geçerliliğini sorgulaması, aynı zamanda modern eğitim telakkisini de derin bir krize sürüklemekte; buna karşın eğitim felsefesiyle ilgili yeni arayışlar da giderek yoğunluk kazanmakta. Genel sorun burada hayatın yeniden nasıl bir bilgi üzerine kurulacağıdır. Bu süreçler cereyan ederken, inanılması zor bir ironi olarak bugün Müslümanlarda modern bilgi ve onunla gelen bireysel imtiyaz ve iktidarı, geç kalmışlıktan gelen telaşla nasıl içselleştireceklerini bilemiyorlar. Postmodernizmin kendisi değil ama ortaya çıkardığı "vakum" lehimize olma ihtimali taşırken Müslümanlardaki bu tavrın hayal kırıklığı yaratmaması mümkün mü? Her şeye rağmen yine de postmodern bilgi ve

kültür modern eēitimin fetiŐleŐtirilmiŐ tahtını sallarken, bu da modern insanda eēitime karşı bir "ikrah" yaratırken, diēer yandan da Müslümanın arzıyla byttē dnyev ideallerinin tatminini de yarıda bırakmaktadır.

II

Hayat öncelikle salt insanî faaliyetle gerçekleşen bir şey gibi görünse de, aslında amelden evvel bilgi üzerine kuruludur; bilgiyle beraber var olur, onun tarafından düzenlenir ve amacını onunla elde eder. Bilgi aynı zamanda hayatı tasavvur etmeye imkân tanır ve bu hayatın geleceğine yön verir; yaşam tarzına meşruiyet sağlar, hayat içinde hâsıl olan sorunların da çözüm imkânını içinde taşır. Ancak kabul edilmelidir ki, bilgi de herhangi bir "boşlukta" ya da kendiliğinden var olmaz; hayat bilgiye dayandığı gibi, her bilgi biçimi de bir hakikat telakkisine dayanır, bu yüzden hayat tarzı şeklini yürürlükteki hakikat telakkisinden alır. Başka bir ifadeyle her hayat tarzı, kendisini üzerinde inşa ettiği bilginin muhtevasındaki hakikat telakkisine göre herkes tarafından paylaşılan biçimini, anlamını ve hususiyetini elde eder. Ortak hususiyetleri ve benzerlikleri yanında, hayat tarzlarını birbirinden farklı kılan, bilginin biçimi ve tabii olarak hakikat telakkisinin bizzat kendisidir.

Bilinen bilgi biçimlerinden mahiyet itibariyle farklı bir bilgi biçiminin uzun zamandan beri yeryüzündeki bütün toplumların hafızası üzerinde egemen olduğunu biliyoruz. İnsanı, hayatı, varlık âlemini kendi temel kabullerine göre açıklama, anlamlandırma, biçimlendirme ve hayat içinde onlara bir mevki biçme iddiası ve hırsı taşıyan bir bilgi biçimidir bu. Üstelik bunları müşahhas hâle getirmeye imkân veren araçlara da sahiptir. Sözelimi hayallerimizi bu gün herkesin seyredebileceği bir "görüntü" hâline dönüştürebilmenin mümkün olması gibi. İnsanın tarihsel kaydı içinde vuku bulan bir ilk hadise olarak bu, sadece bu dünyaya ait gerçeklikle değil aynı zamanda bu bilgi biçimi üzerinde düşünmeyi gerektiren bir öneme sahip. Kendine has olduğu kadar, tarihte en pahalı eğitim anlayışı olan, ortaya koyduğu yeni teknik/teknolojilerle bu bilgi biçimi, insanların inançları ve bu inançlar tarafından inşa edilmiş hayat tarzlarını, zihin dünyalarını sürekli tahrip ederken, yerlerine doyumsuz şekilde kendine ait olanı ikame etmekle meşguldür. İnsanlar, bilhassa bu bilginin biçimlendirdiği eğitim sürecinden geçenler, onun taşıyıcısı olanlar kendilerini, hayatı, yaşadıkları toplumsal ve fiziki çevreyi, eşyalar dünyasını bu zihniyetin tanımladığı gerçeklik ve ideallerden hareketle

anlamayı, anlamlandırmayı -artık tabii bir durum, yok eğer böyle değilse- alternatifini olmayan bir mecburiyet olarak görmektedirler.

Her toplumun karşılaştığında kendi bilgi ve diliyle buna muhalefet göstermiş olmasına rağmen, bu muhalefet artık günümüzde yerini derin bir özleme bırakmış hâlde; bugün bu toplumların genel eğilimi bu bilginin inşa ettiği sosyal dünyaya zihniyet ve muamelat olarak nasıl uyum sağlayabilirim şeklinde cereyan etmekte. Bu genel eğilimin içinde yer almalarına rağmen, bunun aslında Müslümanlar için akidevî bir tarafının/boyutunun olduğu gerçeğini de ihmal edemeyiz. Entelektüel düzeyde bu hesaplaşılması gereken bir mesele olarak günümüz Müslümanının karşısında durmakta. Yaşadıklarımız sonrasında öğrendiğimiz şu husus bilhassa sözü edilen meseleyi daha da önemli hâle getirmektedir; insan zihni neyin, yani hangi bilginin, inancın, kültürün, değerlerin, kurumsal yapıların ve ilişkilerin dünyası içinde sosyalleşmişse, kaçınılmaz olarak hayata, dünyaya ve insana da oradan bakmaktadır. Müslüman bugün eğitiminden geçmekte olduğu modern bilginin zihin dünyasında ve hayatında meydana getirdiği karmaşık meselelerle karşı karşıyadır. Müslüman zihin bugün artık içinde sosyalleştiği dünyanın mahpusu olmuş vaziyettedir; sorun bu zihnin bu dünyanın içinden harice/dışa nasıl çıkacağı/çıkartılabileceği, böylece yeniden nasıl özgür hâle gelebileceği noktasında düğümlenmektedir.

Bu bilgi ve onunla bitlikte gelen eğitimin inşa ettiği zihniyet insan ve toplumda belirleyici/düzenleyici bir konuma geldiğinde, insanlar ve toplumlar daha evvel yaşamadıkları, tecrübe etmedikleri türden bir gerilimle tanışıp onunla yaşamak durumunda kalmaktadırlar. Dünyadaki diğer toplumlar gibi bugün Müslüman toplumlar dolayısıyla da zihinler yaygın ve dramatik bir biçimde bu gerilimi yaşayan kesimlerden biridir. Buna hakikat ve yaşam tarzlarının tarihsel kırılmalar yaratan karşılaşması olarak bakmak mümkündür. Hıristiyanlık, Musevilik ve son olarak İslâm kadar diğer inanç ve kadim geleneklerin de önemli bir hasım ve yıkıcı bir sorun olarak gördüğü, farklı bir hakikat telakkisini temsil eden ve buna göre bir zihniyet dünyası inşa eden bu bilgi biçimi, açıkça ilan ettiği gibi teorik yapısı itibarıyla diğer din/inançlar yanında en başta insanın hakikat telakkisi ve bilgi biçimine meydan okumasıyla dikkat çekmektedir.

Müslüman zihin bu bilgi tarzıyla tanışmasının neticesinde insan, varlık ve eşya dünyası hakkında evvelce tecrübe edip yaşamadığı yeni anlama, anlamlandırma ve kıymet biçme yolları edinmeye başlamıştır. Tanışma süreci başlangıcından itibaren Müslüman'ın zihniyet dünyasının eksenini teşkil eden İslâm'ın hakikat telakkisini zaman içinde parçalı hâle getirmekte, bu durum ise toplumsal boyutta kaçınılmaz yansımaları olacak derin gerilimlerin yeni dinamiklerini oluşturmaktadır. Ciddi yarılmalara sebep olacak, tehdit edici boyutu şimdilik kaydıyla fazla görünür olmasa da, giderek ivme kazanan bu gerilim Müslümanlar arasında ayrışmalara gebe olarak yeni bir safhaya girmekte. Artık bugün düne nisbetle mahiyet değişimine uğramış yeni bir gerilim türüyle yüz yüzeyiz; gerilim, harici etkenlerin doğurduğu sorun olma hususiyetinden çıkarak dâhili bir hususiyet kazanmaktadır. Yani Müslüman'ı zihniyet ve amel olarak kuran bir "iç dinamik"e dönüşmektedir. Dolayısıyla bugün gerilimin kaynağı dün olduğu gibi artık "hariçteki öteki" değil, tersine Müslüman aklını "iki zihinli" hâle getiren "içselleştirilmiş öteki" dir.

Dolayısıyla günümüz Müslümanları için bu gerilim başlangıç zamanlarında olduğu gibi artık kendileriyle ötekiler arasındaki "antagonist" bir mesele olmaktan çıkmakta, bunun yerine ayrıştırıcı işleviyle neticelerini bugünden kestirmenin imkânsız hâle geldiği Müslümanlar arası bir "iç-gerilim" ve parçalanma süreçlerine dönüşmektedir. Bugün İslâm dünyasının çok farklı coğrafyalarındaki Müslüman toplumların aşağı yukarı her birinin kendi içlerinde

derin yarılma ve ayrışma süreçlerini yaşaması buna işaret ediyor; İslâm dünyası bugün kabaca iki ana gövdeye ayrışma sürecini tecrübe etmektedir. Bu bildiğimiz anlamda ne bir düşünce farklılığı, ne de zora düştüğümüzde başvurmakta olduğumuz geleneksel bir kategori olarak içtihad farklılığıdır; bu daha çok "tekasür toplumu" olma ya da "fırkalara bölünme" süreci sayılabilir.

Zira bugün Müslümanlar arasındaki düşünce ve amelde baş gösteren ayrılıklar artık "ortak iyi"nin ontolojik zemininden neşet eden farklılıklara olarak görülmenin ötesine geçmiş durumdadır. Bu yüzden hareket ettiği köken ve mahiyeti itibarıyla "farklı olan" ortak ideallerin değişik formlardaki taşıyıcısı olmaktan oldukça uzaktır. Burada aynı mahiyete

sahip olduğu hâlde ifade ve pratikteki farklılıklardan söz edemiyoruz. Yaşanan, can alıcı önemiyle iman ve amel ilişkisindeki kahredici ayrışmaya, yani ontolojik bir kırılmaya tekabül etmektedir. Kabul edelim ki inşa ettiğimiz veya sahibi olduğumuz düşünceler bu sebeple artık İslâm'ın hakikatini esas alan bir ortak iyi ve ontolojiden, bunlarla kendini kurmuş bir zihniyet dünyasından ve meşruiyetini bunlardan alan bir bilgiden kaynaklanmıyor artık.

III

Yukarıda ifade ettiğimiz üzere her eğitim süreci bilgi, hayat ya da hakikatle ilgili bir anlayışa dayandığından, tarafsız bir eğitim faaliyetinden bahsetmek imkânsızdır. Her eğitim faaliyeti nihayetinde bir imana ve/veya dünya görüşüne dayanır, bu yüzden de belli bir insan modeli yetiştirmeye çalışır. Bu da insan zihninin ve davranışlarının temel alınan inancın veya dünya görüşünün öngördüğü kalıplara dökülmesiyle gerçekleşir. Tarih boyunca her toplum bu sebeple kendi inancının/dünya görüşünün gereği olarak eğitime değişik amaçlar yüklemiştir.

Kadim dönemlerin eğitiminde, sözgelimi Hint, Mısır, İbrani toplumlarında ve Hıristiyanlık'ta esas mesele din adamlarının eğitilmesi ve bilgi sahibi kılınmasıdır. Çünkü dini ayinleri, seremonileri yönetmek için bu olmazsa olmaz bir gerekliliktir. Burada Çin'in farklı olduğu görülür. Konfüçyüsçü kültürün ağırlıkta olduğu Çin'in geleneksel dünyasında eğitim faaliyetleri din adamlarıyla sınırlı değildir, burada eğitimin temel amacı aynı zamanda ülkeyi yönetecek olan idareci sınıfın yetiştirilmesidir. Zira idareci sınıf toplumun önderliğini temsil eder; bunlar dinî kökenli değil, bürokratik kökenlidirler. Burada toplumsal düzen büyük ölçüde aile aracılığıyla sağlanır. Konfüçyüsçü anlayışa göre toplumun istikrarı ve iyi bir toplum olmanın yolu ailenin sağlam bir düzen içinde olmasıyla yakından alakalıdır. Aile bu yüzden kendi içinde başlı başına bir eğitim kurumu olarak görülür.

Batının Helenistik devrindeki eğitimin amacı şehir devletini temsil eden özgür vatandaşın eğitilmesidir. Grek eğitimi modern zamana da ilham kaynağı olmuş liberal bir eğitim modelini temsil eder, bu eğitim *polis*'in imtiyazlı sınıfına yöneliktir. Amaçlanan sadece özgür bireyin kendisi ve kişiliğinin geliştirilmesidir. Jimnazyum fiziksel gelişim için görünse de aslında zihinsel gelişim için önemli bir imkândır. Bu eğitim anlayışını Hıristiyanlık gelişimiyle beraber ciddi manada değişikliğe uğratmıştır; Platonik bir yorumla filozofun yerine din adamını ikame etmiş, din adamlarının eğitimini esas mesele olarak görmüştür. Kilise bir "beden" olarak Tanrı'nın temsilcisi olurken, din adamı cemaati kurtuluşa ulaştıracak ululuğu üstlenmiştir. Bunun neticesi olarak kilise evvela bilgiyi tek yoruma

dayandırarak kutsal hâle getirmiş, sonra da eğitimi kendi kutsal dünyasına dâhil etmiştir. Kilisenin burada bilgi ve eğitimi kutsayarak kendi tekeline bulundurması, bir miras olarak modern zamanlara aktarılmış, bu mirasa sahip çıkan ulus devlette aynı şekilde bilgiyi ve eğitimi bütün toplum için zorunlu tutarak kendi tekeline almıştır. Bu yüzden bilginin monist karakteri devam ettiği müddetçe, eğitimin demokratikleştirilmesinden bahsetmek aldatıcı olmuştur; zira bilginin sadece sahibi değişmiştir.

Burada ilk dönemin Hıristiyan müminlerinin karşı karşıya geldiği ve tartışma konusu yaptığı, hatta kendi aralarında bölünmelere sebep olan bazı hususları, bugün bizim için derslerle dolu olduğu için ele almakta fayda var. Çünkü günümüzde bir kısım Müslümanların batı düşüncesi/felsefesiyle alakalı söyledikleriyle dikkat çekici benzerlikler taşıyor. İlk Hıristiyan müminler Grek/Roma'nın Pagan eğitimi karşısında nasıl davranacaklarını tartışırken iki gruba bölündüler. Gruplardan biri bu eski eğitimin Hıristiyanlar ve kilise için değer taşıyan birçok şey ihtiva ettiğini savundu. Hatta çok farklı cihetten İncil'in öğretilerini desteklediğini ve teyit ettiğini dile getiriyorlardı. Sözgelimi bunlara göre Hıristiyanlık tıpkı Greklerinki gibi hakikati aramaktaydı. Grek felsefesi hakikatle ilgili değerli şeylere sahipti, ama elbette ki eksikleri de vardı. Dolayısıyla Hıristiyanlık bunları kendine mal etmeli ve bunlardan hareketle yeni bir şey kurmalıydı.

Diğer grup ise Grek/Roma mirasını küçümseyen müminlerden oluşuyordu. Eğer bana sorulsaydı ben onlar için, bütün zamanlar boyunca bize örnek olmuş kişilik sahibi 'müminler' diyecektim (Allah onlardan razı olsun). Zira onlar bu putperest düşüncenin/felsefenin temsilcilerinin, bu eğitim ve kültürün ahlaksız olduğuna dikkat çekmişlerdi. Dinlerinin de zaten buna destek verdiğine vurgu yapıyorlardı. Bu müminler hakikat ile bu dünya arasında, Greklerin yaptığı gibi bir uzlaşmanın mümkün olamayacağını savunmuşlardı. Dolayısıyla dinin bu felsefeyle irtibatı kurulursa, Hıristiyanlık'ta da sapkınlığın baş göstereceğinden endişe ediyorlardı; çünkü onlara göre bu kültür, bu düşünce ve edebiyat insanı dünya lehine ifsad edecek bir muhtevaya sahipti.

İslâm'a göre din bildirilmiş bilgi demektir; bilgi ve o bilginin insanda amel hâline getirilmesi, yani peygamber örneklîğindeki sünnet. Yapısal olarak "din adamı" gibi kurumsal varlığa, oluşuma müsait olmayan ve meşruiyet vermeyen İslâm için esas mesele bu "bilgiyle" insanın/inananın eğitilmesidir. İslâm bunu herhangi bir otoriteden/iktidardan değil, mabedlerin inşasında olduğu gibi, doğrudan doğruya Müslümanlara yüklediği bir sorumluluk olarak onlardan ister. Eğitimin amacı Hıristiyanlık ya da ulus devlette olduğu gibi ideal bir cemaat /ümme't ya da ulus inşa etmek değil, ideal bir Müslüman modeli inşa etmektir.

IV

İnsanın belli bir dine/dünya görüşüne göre düzenlenmesi olarak ifade edilse de, eğitimi sözünü ettiğimiz bu genel çerçeveye sınırlandırmak mümkün değildir aslında. Her bilgi ve bilginin aktarımında olduğu gibi, eğitim bütün bu hudutları zorunlu olarak aşar. Eğitim dediğimiz "bilgi" temelli faaliyet bu yüzden kendinde içkin üç önemli hususu gündeme getirir; bunlar *insan*, *bilgi* ve *bilginin aktarımı* meselesidir.

Her eğitim telakkisi kendine göre ortaya koyduğu bir insan tanımından hareket eder. Yani eğitim faaliyeti bizim insanı tanımlama biçimimizden bağımsız cereyan eden bir faaliyet değildir. Dolayısıyla bu da bizi zorunlu olarak üç hususla karşı karşıya getirir; **a) *nasıl bir insan*** tanımını esas aldığımız; dinsel mi yoksa hümanist mi? **b) *nasıl bir insan modeli*** yetiştirmek istiyoruz; modern zaman insanı olarak birey mi, yoksa mümin/mümine mi? **c) *bu insana nihai anlamda nasıl bir amaç yüklüyoruz?*** Modern zamanların Batısında insan "öz" ve "varoluş" düalizmi üzerinden anlamlandırılmıştır. Sözelimi Hıristiyanlık insanın eğitimle istenilen şekle sokulabileceğini söylerken, aynı zamanda insanın doğuştan getirdiği hususiyetlerin olduğuna vurgu yapmıştı. Bu yüzden insanı kırılğan hâle getirmeden dinî değerlerle eğitmek gerektiğini söylüyordu. Modern anlayış insanın eğitim yoluyla istenilen şekle sokulabileceği fikrini Hıristiyanlık'tan devralırken, onun kendine ait bir öz'e sahip olduğu fikrini reddetmiştir. İnsan tabiatının sabit olmaktan çok harici şartlar tarafından oluşturulduğuna ve zaman içinde değişim yaşadığına inanmıştır. Hıristiyanlık, günahkâr varlık olarak tanımladığı insanı eğitimi ve harici şartları değiştirerek mükemmel bir varlık hâline getirmenin mümkün olacağını iddia etmiştir.

Söz konusu ettiğimiz ikinci husus olan bilgi meselesinde karşımıza yine üç önemli nokta çıkıyor. Bunlardan biri *bilginin kaynağı* meselesidir; yani bilgiye kaynaklık eden nedir veya bilgi meşruiyetini neye/hangi kaynağa dayandırmaktadır? İkincisi *bilginin amacı* meselesidir; bilgi insanı nasıl bir insan kılma kapasitesine sahiptir. Yani bu bilginin insanı ahlaklı, muttaki yapmak gibi bir muhtevası, bir kaygısı var mıdır, olması gerekir mi; ya da hayatın dinî/ahlaki muhtevasına önem vermesi lâzım mı? Üçüncü

husus olarak bilginin elde edilmesi meselesi; tarihsel tecrübe içinde batıda bilginin hâsıl edilmesini sağlayan, dolayısıyla bilgiyi kendi tekelinde tutan başlangıçta kilise olmuştur. Bilginin tekeli yahut sahipliğini Rönesans'a kadar bir kurum olarak kilise elinde tutmuştur. Modern zamanlarda bu durum nisbî bir değişimden geçmiş, demokratikleşmenin neticesi olarak bilgi kilisenin tekeline çıkmış fakat bu defada modern ulus devletin tekeline geçmiştir. Bağımsız bir mevkiye sahip olsa da üniversite nihayetinde modern ulus devlete meşruiyet ve yol göstericilik sağlayan pozitivist bilginin rahmini temsil eder.

Üçüncü olarak burada da bilginin aktarımıyla ilgili olan iki hususu söz konusu etmemiz gerekir. Bunlardan biri bilginin aktarım aracı olarak okuldur. Diğer de modern devletin kendine karşı bir tehdit olarak gördüğü, bu yüzden de modern zihniyetin değersizleştirmeye çalıştığı bilginin kadim aktarım "aracı" olan ev/ailedir. Zira yukarıda da belirttiğimiz üzere eğitim için bir kuruma gelen hiçbir çocuk sadece "çocuk" değildir; o kendisiyle birlikte bir aileye ait belli bir "kültürü" de beraberinde getirir. Bu durumda sorulması gereken başka sorularda ortaya çıkmakta; çünkü Müslüman ailenin eğitim karşısında kendini yabancılaştırdığı, Müslümanlığını bir yaşam biçimi olmaktan çıkararak başörtüsü/sakal gibi harici görünüşe mahkûm ettiği bir süreci tecrübe etmekteyiz. Bu yüzden, acaba eğitim sürecinin ilk basamaklarında çocuk "kurumlar" aracılığıyla mı eğitilmelidir; yani eğitimini bugün Müslümanların ulaşmak/yararlanmak için kendilerini helak ettikleri "anaokulu" gibi bir kuruma mı devretmeliyiz, yoksa çocuk ailenin kendine özgü dünyası içerisinde mi eğitilmelidir? Bilginin ticaretini haram kılan bir dinin evreninde paraya ve sınıfsal rekabete davet eden anaokullarını/kolejleri nereye koyacağız? İdeolojik bir tercih olarak bilgiyi ve eğitimi tekeline alarak salt okula indirgeyen modern eğitim telakkisini kendi egemenliği için kullanan ulus devlet olmuştur. Hayatı da ona göre kurup devamını sağladığı için eğitimi fetişleştirmiş, soyut bir tanrısal güce dönüştürerek insanı kendi egemenlik "ayetleri" karşısında -buna Müslümanlar da elbette ki dâhildir- sürekli tapınma hâli içinde tutuyor. Ailenin görevini okula devretme isteği içindeki Müslüman için sahi bu okul dediğimiz "terbiyeli" ve "düzgün" vatandaş yetiştiren fabrikaların nihai anlamda sahibi kimdir; orada

öğretilen bilgi kime aittir? Bu konuda pek çok şey söylenebilir fakat sahipliğin Müslüman'a ait olmadığı bilinmektedir.

Ortaya çıkışıyla beraber modern ulus devlet, insanın içinde eğitilip sosyalleştiği dünya olan aileyi, kendi ideal ve amaçları için bilerek göz ardı etmiştir. Hangi din veya dünya görüşünden/ideolojiden olursa olsun geleneksel olarak nitelendirdiği her toplumdaki aileye ait değerleri/kültürü kendi otoritesine karşı tehdit odağı olarak algılamıştır. Kendi ürettiği değer ve kültürü yaygınlaştırmak için ulus olarak bütün toplumun topyekûn eğitilmesini, bilgi ve okul olarak kendi tekeline almak üzere zorlu bir mücadele vermiştir. Kiliseye karşı verilen bu savaş batıda yaklaşık 1840'lar da başlamış, 1890'lara gelindiğinde eğitim büyük ölçüde modern devletin eline geçmiştir. Okul artık modern ulus devlete ve onun pozitivist bilgisinin öğretilerek/ezberletilerek aktarıldığı bir "mabed" olurken, aile her zaman tabii ki burjuva bir aile olarak kendi mahrem dünyasının değerlerini ve bağımsızlığını korumaya, bilginin bir hayat tarzı olarak yaşanıp çocuğa aktarıldığı yer olmaya çalışmıştır. Aile uğradığı kırılmalara rağmen bu kadim rolünü tarihte ilk defa modern eğitim ve kapitalist üretim tarzıyla terk etmek mecburiyetinde kaldı. Müslüman aile de günümüzde benzer bir kırılmadan geçiyor; kadının başörtüsüyle "iş hayatına" yani kapitalizmin üretim ağlarına katılması hususunda atılan sevinç naraları buna işaret etmekte.

V

Çağımızın modern demokratik devleti daha başlangıçta kendinin kimliklendirilip "vatandaş" hâline getirdiği insanı "özgür birey" şeklinde tanımlar. Modern demokratik toplumda bu tanım eğitimin kendine has formlarını ve bilhassa siyasal kültürü hayati derecede önemli bir mevkiye yerleştirir. Özgürlüğü tasdik edilen birey bu tanıma rağmen, herhangi bir sebepten dolayı eğer bir sınıfın, etnik bir topluluğun veya dini bir cemaatin, üyesi ise, bu sadece bir "tesadüf" olarak addedilir. Özgürlük açısından kısıtlayıcı unsurlar olarak kabul edilen bu aidiyetlerin her şeye rağmen sivil kültür vasıtasıyla ortadan kaldırılacağına inanılır. Sivil toplumun bu ihtiyaç tekelinde kendisi için uygun gördüğü eğitim, bu nedenle hiyerarşi ima eden her türlü ilişkiyi, yapıyı ve bağlılık biçimini izafileştirmeye çalışır ve nihai olarak bunları ortadan kaldırmak gibi bir hedefe sahiptir.

Bunu iki sebepten dolayı yapar. Görünür sebeplerden biri eşitlik kaygısıyla alakalıdır. Modern demokratik devlet vatandaşın kimliğiyle alakalı olarak hiyerarşi çağrıştıran herhangi bir farklılığa, kendi eşitlikçi ideolojisine aykırı bulduğundan asla tahammül gösteremez. Görünmez hususiyetiyle dikkatlerden kaçan ikinci sebebe gelince, bu da vatandaşın bağlılık meselesiyle ilgilidir. Modern ulus devlet sadece kendisine bağlılık istediğinden, bunun haricinde kalan her türlü bağlılık biçimini vatandaşın kendine olan bağlılığını sekteye uğratacağını varsaydığından kendine karşı bir tehdit olarak görür. Modern ulus devlette eğitim bu bağlılığın meşru olduğuna ve devamını sağlamaya vatandaşı ikna etme işlevi görür.

Bunlar yanında demokratik devlet, aynı zamanda teknolojik bir devlet olduğundan ayrıca eğitim endüstriyel ekonominin ihtiyacı olan teknik eleman ve uzman işçiler yetiştirmek gibi bir rol üstlenir. Fakat eğitimin, esas yerine getirmesi gereken, modern iktidarın öngördüğü vatandaşın "icad" edilmesi ve kendini diğer bütün vatandaşlarla eşit görmesini sağlamaktır. Bu ilke toplumun, dinsel olanın haricindeki bütün kültürel imkânlarının seferber edilmesini gerekli bulur. Neticede sivil kültür sivil eğitimi destekler, sivil eğitim de sivil vatandaşı.

Modern devletin cemaati "toplum"dur; yani ulus. Bu devlet kendi cemaati olarak toplumu kurarken herhangi bir dini/inancı dikkate almadan eşit ve özgür "vatandaş" kavramından hareket eder. Ama hayatın akışında eşitlik söz konusu olmadığından vatandaşını eşit ve özgür bireyler hâline getirmek üzere eğitim dediğimiz imkânı kullanır. Aslında ikna etme ve boyun eğdirme süreci olarak bu süreç Müslüman'ı da, Hıristiyan'ı, Musevi'yi ya da Budist'i de vatandaşa dönüştürme ameliyesi olarak cereyan eder. Ulus devlet buna, dini olmayan değerlerle insanın şekillenmesi olan "sivil kültür" demektedir; özel ve kamusal alanları vatandaşı için bununla düzenler. Sivil kültür hem istenen zihniyetin oluşturulmasında hem de ikna edici kuvveti yüksek olan bir misyona sahiptir.

Ulus devlete göre kendi egemenliği altında bulunan hiçbir vatandaş, hiçbir zaman sivil değerlere yeteri kadar sahip olamaz, bu yüzden onun hayata hazırlanmak üzere sürekli eğitimden geçirilmesi gerekir. Bu sebeple eğitimi egemenliği altındaki bütün toplumu kapsayacak şekilde ve bir görev olarak devletin kendisi yerine getirir. Vatandaşını düşündüğünden dolayı değil, meşruiyeti cihetinden bu onun için önemlidir. Burada sözü edilen hayata hazırlama meselesine baktığımızda devlet tarafından öngörülmüş, sınırları belirlenmiş veya inşa edilmiş bir hayat var ve insan buna eğitim yoluyla hazır hâle getirilmektedir. Sebep olarak gösterilen de hayata katılmakta olan yeni unsurlardır; yani değerler, teknolojiler. Kültürlerin katılımı sebebiyle, insanın zaruretten dolayı buna hazır hâle getirilmesidir. Aslında bugün de yürürlükte olan bu tanım hayatla alakalı herhangi bir "sabite ya da değişmezlik" öngörmez, böyle bir şeyi içermez, kendisi de herhangi bir kaynağa referansta bulunmaz. Bu hâliyle dile getirilen eğitim telakkisinin olmayan bir yaşam biçimi aşılama çalıştığını söyleyebiliriz; modern iktidar kendini bunun teminatı olarak görür. Modern hayat tarzının insan zihninde hem süreklilik hem de meşruiyet kazanmasının sebebini bu eğitim modelinde bulması tesadüf sayılamaz. Bu durumda postmodernizmin savunduğu gibi acaba hayatın sabitesi olmamalı mıdır; ya da böyle bir hayat telakkisi İslâmî olabilir mi?

Modern toplumda hayatın biçiminin temel değer ve parametrelerini iktidar/devlet koyar, yakın zamana kadar pozitivist ideoloji temel alınarak bunlar koyuluyordu. Günümüzde ise eğitim postmodern toplumun

değerlerine göre yeniden düzenlenmekte. Şimdilerde bu içerikteki kitaplar artık Müslüman çevrelerin dindarlarına yazdırılmakta. Oysa hem yaşanan uzun bir tecrübenin ışığında, hem de modernleşmenin getirdiği can yakıcı bir sorun olarak, devlet-eğitim ilişkisinin yeniden düşünülmesi gerekmektedir. Evvela şunu kaydetmekte fayda var; bir mucize olarak İslâm'ın bilgi biçimi herhangi bir kurumun kendi tekeline alabileceği bir bilgi biçimi olmaması hususiyetiyle tebarüz eder. Tam da bu bilginin karakteristik hususiyetinden dolayı bütün Müslümanlar istese ve bir araya gelse dahi İslâm dininden "teokratik" bir yapı çıkarmak asla mümkün değildir. Teokratiklik "din adamlarının idaresine" indirgenecek kadar basit bir mesele de sayılamaz: İslâm'da nasıl ki mescitlerin yapımı meselesi doğrudan doğruya müminlere bırakılmışsa, eğitim de herhangi bir kuruma değil, müminlerin kendi sorumlulukları altındaki emanetleri olan çocuklarından dolayı inananların kendilerine bırakılmıştır. Müslüman bir toplum kendi kendini eğiten bir toplumdur. Bu durumda biz nasıl bir bilgiyle bu eğitimi yerine getireceğiz, sorusu üzerinde durmak mecburiyetindeyiz.

Eğitimden bahsetmek papağanca tekrarladığımız gibi sadece *pedagojik* bir meseleyi gündeme getirmez. Gündeme gelmesi gereken esas husus, hayat dediğimiz kavram ve gerçekliktir. Bugün hayatı tarafsız bir şey gibi ele alıyor ve algılıyoruz; eğer böyleyse, bu demektir ki Müslüman zihin hayata artık rahim görevi yapmıyor, tersine hayat -tabii ki onun yaşanan biçimi- zihnin rahmi olmuş demektir. Eğer eğitim hayata hazırlanmaksa ve hayat "tarafsız" değilse, bizim evvela hayatı tanımlamamız gerekmektedir. Bir hayat tarzı eğer zihnin rahmi olmuşsa, bu zihin bize -ve tabii ki İslâm'a uygun- nasıl bir hayat tarzı tanımında bulunabilir ki? Sapkın bir kültürün pedagojisi, psikolojisi, sosyolojisi hele felsefesiyle bu olmaz; felsefeyi tanımlamaktan aciz bir teolojiyle de bu asla anlaşılabilir.

Bugün temel sorunumuz sadece bilginin aktarılması değildir; hatta Müslümanların tam da "kolejleştikleri" ve "imam hatipleştikleri" bir dönemde, sadece bilginin öğretilmesiyle değil, daha çok "üretilmesi" sorunuyla da karşı karşıyayız aslında. Bizi zihnen Müslümanlaştırarak özgürleştirecek dünyaya Müslüman'ca bakma ve Müslüman'ca anlamlandırma imkânı sağlayacak bir bilgi; modern dünyanın bilgi

kirliliğinden kurtaracak ve hayatı kurmaya rehber olacak bir bilgi. Kabul edelim ki İslâm hakkında bilgi edinmek, yani din derslerinin çoğaltılması ve öğretilmesi, İslâmî eğitim anlamına gelmez. Çünkü bu bilgi batıdaki okullarda, üniversitelerinde de öğretilmektedir. İslâmî eğitimin bu yüzden İmam Hatip Okullarına (Liselerine) ve İlahiyat Fakültelerine indirgenmiş olması ciddi bir sorundur ve bu Müslümanları kendi bilgi geleneklerinden adım adım uzaklaştırmaktadır. Başlangıçta bir ihtiyaç olarak bu kurumlar hem laik uygulamaların bir ürünü hem de ona duyulan tepkinin ifadesi olmuştur. Bilginin bizzat kendisi, tabiatı, muhtevası üzerinde yoğun tartışmaların sürdüğü günümüzde bu kurumları var eden zihniyet ve şartlar, Müslümanlar farkına varmak istemese de kökten değişmiştir. Dolayısıyla Müslümanların İmam Hatip Okullarından ve İlahiyat dediğimiz teoloji fakültelerinden ne bekledikleri hususunda bir karara varmaları gerekmektedir. Çünkü bu kurumları önemseyenler istememiş olsalar bile farkında olmaksızın İslâm adına yeni tip bir laiklik/sekülerlik ve bununla bağlantılı olarak farklı bir zihniyet yapısının oluşumunda önemli roller üstlenmektedirler. Yaşadığımız bu tecrübeden hareketle durup dururken binlerce medresenin eğitim verdiği Pakistan'a İmam Hatip Okulları açılması, ve yine hafızlarının bol olduğu bir ülke olarak Çad'a İlahiyat Fakültesi kurulması yeni bir İslâm anlayışının projeleri olma ihtimalini düşünmeyi haklı kılacak veriler sunmaktadır.

VI

Osmanlı'da iki ana akım olarak doğup gelişen II. Mahmut ve II. Abdülhamit modernleşme anlayışları Cumhuriyet döneminde laik ve İslâmcı akımlar olarak devam etti. Bu anlayışların eğitimdeki yansımaları laik kesimde "Köy Enstitüleri" İslâmcı kesimde de "İmam Hatip Okulları" şeklinde oldu. Biri tasarladığı modernleşme idealine Köy Enstitüleri aracılığıyla diğeri de bu ideale İmam Hatiplerle ulaşacağına inandı. Eğitimin amacı iki taraf için de modernleşmeyi kendi tasarımlarına göre gerçekleştirecek insan modelini inşa etmektir; biri bunu laik diğeri de dindar bir insan modeliyle

başaracağını ummuştur. Ancak kabul edilmeli ki bu tecrübe her iki taraf için de başarısızlıkla neticelendi. Biri yaklaşık yedi senelik bir uygulama sonrasında tarih sahnesinden çekildi, diğeri de Müslümanların modernleşme tarihinde derinden duyulan bir istekle rol almış olmasına rağmen bu kurumların eğittiği insan modeli zihnen ve taşıdığı ideallerle İslâm'dan çok modernliğe daha yakın olmuştur. Modernlikle İslâm'ın sentezini kurma sürecinde gösterdiği esneklik, İslâmcılığa pragmatik bir ahlak anlayışı, modernleşmeye de meşruiyet ve dinamizm katmıştır. Laik modelin de dini bir "sermaye" olarak modernleşme sürecine katamamış olmasından dolayı, savunduğu laiklik aynı zamanda kendi sonunu hazırlamıştır.

İslâm'ın eğitim tarihinde rastlamadığımız, ancak Cumhuriyet devri ile beraber İslâm'a/Müslümanlara eklenen İlahiyat ve İmam Hatip Okulları bu dönemin laik ideolojisinin siyasal/kültürel dünyası içinde ortaya çıkarken bir yandan tepkisel bir muhteva kazanmış, diğeri yandan da eğitiminden geçenleri aynı gelecek tasarımına sahip ve aynı idealleri paylaştığı karşının benzeri; yani amel olarak dindar, zihniyet olarak laik/seküler yapmıştır. Nevzuhur hâleriyle bu kurumlar İslâm hakkındaki bilgi aktarımını İslâm düşüncesi ve İslâmî eğitim şeklinde anlamışlardır. Başından itibaren İslâmî bilginin epistemolojik imkânlarını esas alacak bir muhteva ve kapasiteye sahip olmadıklarından bir türlü İslâm'a ait özgün kurumlar olma vasfı kazanamamışlardır. Bahsettiğimiz kurumlar daha ziyade pozitivistme açık sentezci bilgi anlayışlarıyla dikkat çeker, bu

hususiyetleriyle aslında daha çok "çağdaş" Müslüman'ın çelişkili hâlini yansıtırlar.

Hakikatle İslâmcılığın kısmen de olsa bir yansıması olan bu kurumlar, neredeyse batı adına teşhis koyarak, Hıristiyanlık'ta pek kabul görmeyen bir şeyin İslâm'da mümkün olacağını ileri sürerek "imanla" bilimi uzaklaştırmak istemiştir. Yabancılaşmış gördüğünden evvela "aydının" yerine "münevveri" laikin karşısına da dindarı konumlandırmıştır. Ama daha çok gelenekle modernliği buluşturmanın mümkün olduğuna dair kuvvetli bir inancı yansıtırlar. Aslında Cumhuriyet döneminin dindar Müslümanları tarafından İslâm adına dile getirilen eğitim düşüncesi bütünlüklü olarak ele alındığında böyle bir temele dayalıdır. Şayet bu inancın meşruiyeti gölgelenirse böyle umut ve idealler taşıyan bu eğitim anlayışının temelleri büyük ölçüde sarsıntı geçirecektir. Bir cihetten bu laik modernliğe ya da Kemalist modernleşmeye karşı dindar modernleşmeye kapı açan bir projedir; buna göre insan dindar olduğu nispette modernde olacaktır.

Mesele bu kurumların nasıl büyük zorluklarla, çeşitli risklerin/tehlikelerin göze alınarak ve büyük feragatler neticesinde meydana getirilmiş olmalarından ibaret değildir. Bunların her türlü takdirin üstünde ve büyük duaları hak etmiş bir çabanın neticeleri olduğu bilinir. Sorun bu eğitim kurumlarının İslâm'ın meşru eğitim geleneği içindeki olumlu ya da olumsuz anlamdaki yerleri de değildir. Buradaki ve günümüzdeki temel sorun, hakikatin olmadığı, her şeyin izafiliğinin ilan edildiği postmodern zamanlarda, Müslümanların kendileri için İslâmî gelecek arayışlarında onsuz olması asla mümkün olmayan İslâmî bir bilginin/epistemolojinin imkânının nerede aranacağıdır.

Günümüzde karşılaştığımız sorunların karşımıza çıkardığı ve mutlak surette fark etmemiz gereken esas mesele yeni bir süreçten geçmekte olduğumuzdur; bundan dolayı her ne surette olursa olsun eski dönemin siyasal ve kültürel alışkanlıklarını ve ona karşı yaptığımız mücadele sırasında elde ettiklerimizi bir kenara bırakmak durumundayız. Şartlarıyla, taşıdığı tehdit ve dayatmalarıyla mahiyeti itibariyle farklı olan yeni bir dönem de yaşamaktayız artık. Bu döneme ait "zamanın ruhu" bizi birçok

şeyi yeniden düşünmek mecburiyetinde bırakmakta. Postmodern bir dönemde salt Kemalist ideoloji karşıtlığı yapmak şeklindeki eski alışkanlıkları artık sürdürmeyiz. Böyle bir şeyin imkânları günümüzde ortadan kalktığı gibi, bunun bizi uzun bir tecrübe içinde öğrendiğimiz üzere, esas alınması gereken aslî güzergâhımızdan da bir hayli uzaklara savurduğunu artık görmek lazım gelir. Zira laikler bize benzemedi, eğer görünüşe değil de mahiyete ve zihniyete bakarsak kabul edelim ki biz onlara daha çok benzedik. Zamanın ruhu ya da post-Kemalist dönem bize hem Kemalizm'i tasfiye eden şartları, hem de bu yeni şartlar içinde İslâm'ı ve Müslümanların şimdi ve geleceklerini yeni baştan düşünmemiz gerektiğini hatırlatan hususiyetler taşımakta. Geçmişte kullandığımız yol ve yöntem bize yeni bir ufuk açma imkânını asla vermedi, bu yetmezmiş gibi bir de bizi muhalefet ettiğimiz yapının/düşüncenin kötü bir kopyası hâline getirdi.

VII

Hayat, öncede söz konusu ettiğimiz gibi, amelden/faaliyetten evvel bilgi üzerine kuruludur; insani faaliyet ya da ameli anlaşılabilir kılan da aslında budur. Kendine emanet verildiğinden Müslüman'ın sorumlu tutulduğu hayatı günümüzün postmodern kültürü içinde hangi bilgi üzerine kuracağı, hangi bilgi üzerinden yürüteceği meselesi, muhtemelen her zamankinden daha çok bugün ayrı bir öneme sahiptir. Zira çağdaş dünyaya ait hakikati reddeden felsefi telakki hayata temel olacak her türlü bilgiye izafi bir içerik katmakta, bilginin insan için öneme haiz rolünü işlevsiz hale getirmektedir. Bunun doğurduğu bir netice olarak hiç yıkılmayacak gibi görünen birçok şeyin bugün "yıkıldığına" şahitlik ediyoruz. Kendine ait dinamikleriyle algımız ve tabii olarak hayatımızı değiştiren bu yıkımların ne anlama geldiğini, Müslümanlığımızı ne şekilde inhisarı altına aldığını düşünmek durumundayız.

Günümüzün dünyasında hayatı düzenleme hususiyeti ya da buna dair bir ima taşıyan, kaynağı insan haricinde olan herhangi bir bilgi baskıcı, totaliter, ataerkil, dolayısıyla insan özgürlüğüne karşı bir tehdit olarak anlaşılmakta. Eğer toplumla ilgili bir mesele varsa buna toplumun kendi içinde tartışarak karar vermesi, yok eğer bireyin kendisiyle alakalıysa buna da sadece bireyin kendisinin karar vermesi isteniyor. Her iki hâlde de hariçten alınabilecek herhangi bir referans veya gelebilecek herhangi bir çözüm, baskıcı ve özgürlük karşıtlığı şeklinde nitelendirilmekte. Bugün otoritenin her türlüünü hiçe sayan gayrimeşru addeden bir bilgi biçimi ve zihniyet tarzıyla karşı karşıyayız. Modern bilginin teorik yapısında meydana gelen kırılmayı bunu meydana getiren önemli sebep olarak sayabiliriz.

Klasik hakikat telakkisini yerinden eden bu kırılmayla beraber artık yeni bir çağda sayılırız; hem yeni bir bilgi hem de buna bağlı olarak her şeyi melezleştiren yeni bir değişim biçimi söz konusudur. Elektronik teknolojinin, siber ortamların dünyasında; bilim, teknoloji ve küresel çapta cereyan eden iktisadi ilişkilerin sürüklediği bir akıntının içinde yüzmekteyiz. İrfani bilginin sınıflandırmasıyla konuşursak, bugün nebatat, hayvanat ve insanat bir melezleşme sürecinden geçiyor. Bu, sadece

biyolojik bir melezleşme değildir; insanoğlu zihin olarak da melezleşiyor. İkisinin tahrif olmuşluğuna rağmen, İslâm da dâhil olmak üzere üç dinin müntesiplerinin büyük bir kesimi bundan şikâyet eder durumdadır.

İletişim teknolojilerinin yaygınlık kazandırdığı popüler ya da postmodern kültür ve siyaset ya da diyelim ki yeni bir "politik kültür" Müslüman'ı da zihinsel olarak melezleştiriyor. Yaklaşık üç asırdır hükmünü sürdüren klasik bilgi telakkisinin uğradığı kırılmanın değişime uğrattığı bilgi, toplum ve siyaset anlayışı Müslüman zihni ait olduğu paradigmadan köklü bir şekilde uzaklaştırmakta. Yeni politik kültür doğru ile yanlış, adalet ile zulüm, güzel ile çirkin, kadın ile erkek arasındaki farklılıkları önemsizleştiriyor; insanın ve kavramların fitratına hudutları eriten bir hususiyete sahip *laikliği sekülerleştirerek* dindarlara nispeten özgür bir alan açıyor. Sadece Kemalist otoriteyi eleştirmeye imkân sağlamıyor, bu aynı zamanda İslâm'daki otorite ve itaat kavramlarını da yerle bir etmekte; bu da neticede imanın ve ahlakın insan kalbindeki yerini ve düzenleyici rolünü tesirsiz hâle getiriyor. Bu bilgi biçimi bizim Müslüman'a/insana olduğu kadar; topluma ve kıymet biçme tarzımızı da kendine göre şekillendirmekte. Hamdolsun Müslümanız, eğer kendi hesabıma konuşacak olursam, dünyaya yeteri kadar Müslüman'ca bakmadığımı veya kirlenmiş zihnimden dolayı ciddi şekilde Müslüman'ca bakmadığımı söyleyebilirim. Yani dünyaya daha çok kışkırtılmış nefsimin isteklerine göre bakmaktayım; baktığım biraz mürekkep yaladığımdan sosyolojinin, felsefenin, psikolojinin ya da iktisadın gözüdür. Bundan Allah'ın muradına uygun bir Müslümanlık maalesef çıkmıyor.

Günümüz dünyası postmodern bilginin ellerinde yeniden şekillenmekte. Bu da karşımıza üzerinde yeniden düşünmemiz gereken üç önemli husus çıkarıyor. Biri *bilgi meselesidir; yani postmodern zamanda İslâmi bir bilginin imkânı meselesi*. İkincisi *bilginin nasıl ve hangi "zihinle" hâsıl edileceği, yani içtihad meselesidir*. Üçüncüsü de *bilginin nasıl veya kim tarafından pratiğe döküleceği yani talim ve terbiye edileceğidir*. Diğer bir ifadeyle çağdaş Müslüman'ın/insanın fitratına yabancılaşmış bedeni ve kışkırtılmış, iğvaya uğratılmış nefsinin olması gereken yerine nasıl "iade" edileceği meselesidir.

Bilgi, bilindiği gibi tarafsız değildir; hiçbir bilgi nötr sayılmaz. Ataullah İskenderi'nin dediği gibi, "söylenen her söz içinden çıktığı kalbin libasını taşır." Batı dünyasında dn modernlik, bugün de postmodernlik bilgiyi kendi mantık, dünya görüşü ve bu dünya görüşünün önceliklerine göre hem hâsıl etmekte, hem de istediği biçimde yeniden yapılandırmaktadır. Daha çok yürürlükte olan ihtiyaç, sağlık, iktisat, sanat, haz, gelecek tahayyl ya da hayat telakkisinin gerekli gördüklerine göre bu gerçekleşmekte.

Bu durumda bilginin izafileştiği, bu bilgi aracılığıyla her şeyin izafileşerek kirletildiği ağdaş dünyada, acaba İslâmî bir bilginin imknnı nerede aramalıyız? Zira başka bir kültürün içinde sosyalleşirken kirlenen, kendi Müslümanlığını da kirleten; dünyaya artık Müslüman'ca bakma ve anlamlandırma kabiliyetini, dolayısıyla ferasetini yitirmiş bir Müslüman zihinle karşı karşıyayız. Hayata ve onun ilişkilerine, eşyalar dünyasına ve bunlarda içkin zulme, adalet adına bakabilen ve anlamlandıran Müslüman bir zihnin inşası günümüzde entelektüel bir istek değil, artık bir zarurettir. Müslüman olarak değil, Müslüman'ca bir hayat yaşandı, bu hayatı Allah izin verirse gelecek nesiller için "teminat" altına almayı sağlayacak, ahireti bu dünyaya katarak yorumlamaya aracılık edecek bir bilginin inşasına nereden başlayabiliriz.

Bilindiği gibi İslâm'da bilgi faaliyetine temel teşkil eden Kur'ân ve Sünnet'tir. Bu mesele kendisiyle beraber ayrıca iki önemli hususu zaruri olarak gündeme getirir. Biri söz konusu kaynaklardan hareket ederek İslâmi bilgi faaliyetinde bulunan "aktör" olarak âlim yani müfessir/mtehittir. Diğerisi de Allah'ın rızasıyla dolu bu çabada ona kılavuzluk edecek olan "usul"dr. Usul' esas alarak epistemolojik faaliyetini gerçekleştiren bu "aktör" zaten herhangi bir sebepten dolayı değil, kullandığı usulden dolayı bu kimliği alır.

Batı da "sciencia", biz de ilim/bilim olarak tercüme edilen bu kavram ortaçağda olduğu kadar, modern çağda da hayatı belirleyen önemli bir entelektüel yere sahiptir. Bilhassa modernleşmenin getirdiği Müslüman'daki bilgi ve zihin kirlenmesinin neticesi olarak "Müslüman teologlar" bunu batıdakiinin muadili olarak gördüklerinden bugün kendileri

için rahatça ve istekli bir şekilde kullanmaktadırlar. İlim/bilim "ehli" gibi, hem İslâm'dan hem de modern olandan paye edinmeye imkân veren bu kullanım İslâm'da asla bir karşılığını bulamayacağımız "teolog" için bir tatmin imkânı sağlasa da, bunun İslâm'daki "ilim" kavramıyla uzaktan yakından herhangi bir ilişkisini kurmak mümkün değildir. Kabul edelim ki hâlâ tefrik etmekte zorlandığımız İslâm'ın dediği "*el-ilm*" ile batılı anlamdaki "*sciencia*" köken mahiyet ve amaç itibariyle birbirlerinden farklıdır. Bu yüzden İslâm'da bilginin aktörüne "ilim ehli" denirken bu başka bir şeye, evvela kökeni vahiy olana ve dolayısıyla "usul"e işaret eder. İlim ehli sadece bilgi, yani epistemolojik faaliyette dolayısıyla içtihatla bulunan biri değildir, aynı zamanda sahip olduğu bilgiyle evvela kendini "talim ve terbiyeye" tabi tutmuş, yani kalp ve beden/amel olarak düzenlemiş biridir. O varisi olduğu için peygamber ahlakının sürdürücüsüdür. Müşahhas bir şekilde evvela görmek, sınamak imkânı verdiği için insanlar, zaten ona bu sebeple teveccüh eder ve inanır. Öte yandan bu İslâm'da epistemolojik önderlikle aynı zamanda toplumsal önderliğin ayrıştırılamazlığına işaret eder, bir de müçtehit ile usul arasındaki ilişki meselesine. Oysa modern paradigmada değer alanlarının ayrıştırılmasından dolayı epistemolojik önderlik "yasa koyucu" olarak bilim adamı ya da entelektüele toplumsal temsil/önderlik de siyasetçiye bırakılmıştır.

Kur'ân ve Sünnet'ten hareketle İslâmî bir bilginin elde edilmesinde sözünü ettiğimiz aktör yanında, ikinci önemli husus olarak "usul" meselesi yer alır. İslâm'da, batı epistemolojisinde görüldüğü gibi Kur'ân ve Sünnet haricinde "mutlak doğru" vasfına sahip kesinlik içeren bir telakki söz konusu değildir; insan tarafından üretilen bu bilgide az veya çok "isabet" kategorisi geçerlidir. Kur'ân ve Sünnet'ten hareket edilerek elde edilecek bir bilgi eğer kendi kökenine sadık kalmak istiyorsa, en başta Müslümanların ilim geleneğinin temelini teşkil eden "usul"e dayanmak zorundadır. Hariçten, kökeni farklı bilgi biçimlerinden elde edilmiş "yöntemler" sadece İslâmî bilgiyi değil, aynı zamanda bu kelami bir mesele olduğundan Müslüman'ı da ister istemez kendi dininden uzaklaştıracaktır. Unutmamak lâzım ki modernist bilgi kuramının uğradığı meşruiyet kaybı, bir zamanlar doğruluğundan şüphe edilmeyen "yöntemin" içine düştüğü kriz

sebebiyledir. Postmodernizm bu krizin bir çocuğu olarak ortaya çıkmadı mı?

Hatırlamakta fayda var, her "yöntem" ve her "araç" bazı kabuller üzerine kendini inşa eder, bu da elde edilmek istenen neticeye ulaşırken kendi tabiatına uygun yönlendirmelerde bulunur; yani her yöntem elde edilecek neticenin tayininde, tespiti zor olsa da tesir sahibidir; en azından müdahil bir işlevi var. Herhangi bir yönteme lojistik malzeme sağlayan entelektüel zihniyet dünyası veya inşa edilmesine sebep olan, diyelim ki zemin hazırlayan sosyal, iktisadi, beşeri şartlar, yine bu yöntemin kendinde içkin olarak bulunur. Modern bilimlerin inşasını sağlayan yöntemler, diyelim ki "sosyal bilimler" İslâm cihetinden bir meşruiyetleri olmasa da Müslümanların nihai amaçları olan Allah'ın rızası yerine kendi tabiatlarına uygun düşecek neticeler almaya yönelik hususiyetler taşır. Müslümanların tefekkür tarihinde bu nedenle geliştirilen usul/ler hem kendilerine ait bir özgünlüğün sahibidir, hem de kökenleri itibariyle bizi İslâm'ın muradına uygun doğru yönde bir algı ve tefekküre, merkezi kalp olan bir fikh etme faaliyetine yönlendirir. İslâm'a ait olduğu söylenen günümüzün "teoloji mektepleri", "usul felsefesi" gibi derinlik içeren ilgilere yapısal olarak yabancı olduğundan, batıdan aktarılan yöntemlerin felsefî içerik ve kabulleri üzerinde düşünmeye fazla gerek duymamakta. Duyulması hâlinde de zaten bu bir çelişki olur; çünkü yöntemden şüphe etmek akademik düşünce idealine aykırı düşer. Bu yüzden söz konusu kurumlarda bulamadığımız sadece İslâm'ın ilim tarihi değil; aynı zamanda epistemoloji olarak İslâm'ın ilim geleneği, bu geleneği inşa etmiş olan ekollere bağlılığa dayalı bir tefekkür biçimidir. Umutla bekleyenler yanılıyor, çünkü "akademik zihniyet" başka bir paradigmanın anlam dünyası içinde İslâm'ı düşünmek demek olduğundan, zaten bunun yeşermesine yapısal olarak imkân tanımaz. Sadece bu ekollerin tarih içindeki temsilcilerinin, onlara ait fikirlerin bu kurumlarda söz konusu edilmesi ve öğretilmesinin İslâmî bir ilim faaliyeti olduğu ve teoloji mekteplerinde bunun yapıldığını düşünmek hem yanıltıcı hem de "ilimle meşgul olmanın" ne olduğunu bilmemektir. Bu İslâm'ın ilim geleneği içinde yer almaktan ziyade onu deforme etmek anlamına gelir. Çünkü bu, İslâm'da kastedilen anlamıyla bir tefekkür değil; özgünlüğü olmayan, düşüncesiyle yaşadığı zamanı tespit edip süzgeçten

geçiremeyen ve ona İslâmi bir "ad" koymayan/koyamayan bir aktarım faaliyetidir. Sözelimi batıda Marksçı, liberal, Weber'ci ya da tarihselci ekollerden bahsetmek mümkünken, bizde modern bir Mutezilî, Maturidî veya Eşarî ekolden bahsedemiyor olmamız bunu göstermiyor mu?

VIII

Modern iktidarı ulus devlet temsil eder; bu iktidar türüne meşruiyet sağlayan modern bilgi/bilimin rahmi de hiç şüphesiz üniversitedir. Burada bilgi kuramsal olarak hariçte içkin olduğu varsayılan bir hakikati yasa olarak "keşfetme" çabasının hâsılası, evrensellik iddiası taşıyan pozitivist bir "yöntem" anlayışına dayalı olarak elde edilir. İslâmî iktidar ise Halife/İmam'la temsil edilir; İslâmî bilgi/ilmin rahmi de medresedir. Bilgi burada verili bir hakikat telakkisini esas alarak hariçte bulunanları "tanıma" çabası ve bu hakikati teyid eden bir "usul"e dayalı olarak elde edilir. Hakikat verili olması sebebiyle İslâm'da bilgi, kilise ve ulus devlette olduğu gibi herhangi bir otorite veya kurumun kendi tekeline almasına yapısal olarak izin vermediği gibi buna imkân da tanımaz. Öte yandan bağımsız bir bilgi olarak ve elbette mahiyeti icabı bu iktidara meşruiyet sağlamaz, ancak bunun yerine evvela Müslüman'ı iktidar/lar karşısında "iktidarlaştırır." Müslüman'ı iktidarlaştıran bu bilgi bir yandan onu her türlü iktidar karşısında eleştirel bir muhalif haline getirir, diğer yandan da İslâmî bir iktidarı da dini bir vecibe olarak denetleme sorgulama hak ve sorumluluğunu yükler. Herkese açık, yani herkes için ulaşılabilir olması sebebiyle bu bilgi ayrıca evrensellik gibi emperyalizme kapı açan bir iddia da taşımaz.

Kabaca çizilen bu tablo içinde iki farklı düşünce insanı, yani entelektüel ve ilim ehli; iki farklı yol, yani metod ve usul; iki farklı kurum yani üniversite ve medrese yer almakta. Öyle olmadığı hâlde, sanki bunlar çok ayrı şeylerle meşgul olan, birbirlerine zıt şekilde mevkilendirildi. Oysa iki kategoride farklı şeyleri ve nitelikleri temsil etseler de nihayette insan ve onun hayatıyla ilgilidir. Bunlar birbirlerini reddeden, onaylayan, bazen birbirleriyle girift bir geçirgenliğe sahip meseleleri kendilerine konu edinirler. Ancak nihai anlamda aralarında bir mahiyet farkı bulunduğu için böyle bir kategorileştirme yaptık.

Aslında burada önemli bir hususun dile getirilmesi gerekiyor; o da uzun yıllar bir kurum olarak medreseye yapılmış olan haksızlıktır. Modernleşme tarihimizin başlangıcından itibaren evvela hariçten sonra da Müslüman aydınlar tarafından medrese daima haksız bir eleştirinin konusu

yapılmıştır. İslâmî düşünce modernleşme tarihi boyunca bindiği dalı keser gibi -bugün de ezberlenmiş aynı slogan tekrar edilmekte- medresenin yaşanan sorunlara cevap veremediğini, çağı anlayamadığını -acaba bunu söyleyenler çağı sahiden anlayabilmiş midir ve içten çürüdüğünü ilan ederek eleştirmektedir. Yapılan bu eleştiri bir yandan da farkında olmadan 'akademia'ya paye kazandırmış, Müslüman zihinleri teknik/teknolojik ve pozitivist bilgiye karşı hayranlık besler hâle getirmiştir. Hâlen sürmekte olan bu eleştirinin ciddi bir tahlile ihtiyacı var; çünkü vasıflı gibi görünse de bu eleştiri ne bir derinliğe sahiptir ne de medresenin işlevini bihakkın bilmektedir. Aslında bunun, modern dünya karşısında yaşanan yenilgiye duyulan tepkiyi ifade etmekten başka bir şey olmadığı bilinmektedir. Söylenene bakılacak olursa mesele medresenin çağımıza cevap verememiş olması şeklinde önümüze konulmaktadır. Anlaşılır olmak üzere şu soruyu sormakta fayda var; peki medrese ne yapmalıydı ki, çağa/çağına cevap vermiş olsun? Farkında olmak gerekir ki, bu soru bugün hâlâ cevaplandırılabilmiş değildir, fakat mutlaka cevaplandırılması lâzım gelir. Ancak bundan sonra postmodern bir çağda medrese, usul, İslâmî bilgi hakkında konuşabiliriz. Bu durumda acaba biz medreseden bugün ne bekleyebiliriz; Müslüman bir toplumda ve tarih içinde onun görevi ve işlevi ne olmuştu; o neyi yapmaya çalışmıştı ve modern zamanların Müslümanları ondan nasıl bir işlev beklediler?

Burada meseleyi biraz daha anlaşılır kılmak üzere evvela batının kökleri asırlara uzanan tarihi üniversitelerini hatırlayabiliriz. Batıdaki meşhur üniversitelerin bugünde meşgul oldukları bilgi alanlarına baktığımızda genel olarak bunların "beşeri bilimler" denilen alanlarda olduklarını görüyoruz; yani felsefe, siyaset, iktisat, hukuk, matematik, edebiyat, sanat, sosyoloji, gramer, retorik vs. bunlar bir toplumun kendi tarihsel akışı içinde ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlayan ve yüz yüze geldiği sorunlarını çözmeye çalıştığı, mevcut düzenini sürdürmeye yarayan bilgi alanlarıdır. Ancak çok sonraları, Endüstri Devrimi'yle beraber yeni bir ihtiyaç olarak mühendislik okulları devreye girmiştir. Sözelimi mühendislik okulunun bir fakülte olarak Londra Üniversitesi'ne katılımı aşağı yukarı 1860 yıllarında gerçekleşiyor. Yeni mühendislik gibi yeni

eğitim dallarının üniversitenin bir parçası olması oldukça yakın tarihli gelişmelerdir.

Medresenin tarih içinde yerine getirmeye çalıştığı görevine bakıldığında; burada da meşgul olunan bilgi alanları Müslüman bir topluluğun kendi tarihsel akışı içinde karşılaştığı sorunları İslâm'a göre çözecek, o topluluğun Müslüman kalmasını ve hayatını İslâm'a göre düzenlemesini imkân verecek bilginin hâsil edilmesini sağlamaktır. Müslüman'ın modern zihninin beklediği gibi medresenin görevi ne top/tüfek ne de gökdelen inşa etmektir; onun görevi İslâm'ın muradına uygun bilgiyi hâsil etmek ve bu bilgiyle Müslüman bir zihniyet dünyası inşa etmektir. Bilgi olmadan Müslüman bir zihniyet, bu zihniyet olmadan da Müslüman bir "topluluk" olmak imkân dâhilinde değildir. Sorun postmodern şartlar içinde böyle bir bilgi ve zihniyetin bugün nasıl inşa edileceğidir. Kişisel olarak medresenin tekrar eski görevine geri dönmesi gerektiğine inandığımı ifade etmeliyim. Modern bilgi, onun kurumsal yapısı, değerleri, idealleri, kavram ve açıklama modelleriyle hesaplaşacak bir bilgi ve bununla inşa edileceğini umduğum kuvvetli bir zihniyetin inşa edilebilmesi için bu olmazsa olmaz bir zarurettir. Zira bugünün Müslüman'ı "iki-zihinli" olarak tasvir edebileceğimiz bölünük yahut ikircikli bir hâle dönüşen aklıyla artık dünyaya gerektiği ölçüde Müslüman'ca bakamamaktadır. Bundan dolayı şunu rahatlıkla ifade edebiliriz; günümüz Müslüman zihni artık büyük ölçüde melezleşmiş bir vaziyettedir. Müslüman'a ait her mesele İslâm'ın bilgi dünyası içinde ele alınması gerekirken; bugün artık biz bunu deyim yerindeyse iktisadileştirerek, sosyolojileştirerek, psikolojileştirerek sağıklaştırarak ya da ilahiyatlaştırarak ele almak gibi bir yüzeysellik içerisindeyiz. Üstelik modern bilginin iğvasına uğradığımızdan dolayı bunun farkında bile değiliz.

Günümüzün postmodern şartları içinde bilgi/bilim, entelektüel, hakikat, gerçeklik, hayat tarzı yeniden tartışmaya açılmış durumda. Artık bir dönüşüm söz konusudur. Aşağı yukarı bir asırlık bir tecrübeden sonra açıktır ki, doğru kabul edilen birçok meseleyi bizimde yeni baştan ele almamız gerekmektedir. Muhtemelen bunu sıraya koymakta mümkündür; İslâm'ı bilgi düzeyinde kim temsil edecektir; entelektüel/akademisyen mi, yoksa âlim dediğimiz profil mi? Bugün bilgi ve toplumsal önderliğin

temsilinin entelektüele geçmesi bizi iki ciddi meseleyle karşı karşıya bırakmıştır. Bunlardan biri hayatımıza yön verecek bilgiyi ait olması gereken köklerine sadık kalarak artık elde edemiyor oluşumuzdur. Yani hayatın aslında bir "içtihad meselesi" olduğu unutulmuş durumda, zira neredeyse her Müslüman kendi kendisinin fakihî olmuş gibi. İkincisi de bu bilgiye, dolayısıyla sünnete uygun bir hayat modelinin temsilinin giderek ortadan kalkmasıdır. Ama bu temsil zannedildiği gibi "başörtüsü" üzerinden gerçekleşecek bir temsil değildir, bu noktada yanılmamak gerekiyor.

IX

Bilinen tarih içinde ilk defa bir bilgi türü ve ona bağlı bir bilme biçimi yeryüzünü kuşattı. Bütün dinlerin, kadim dünya görüşü ve hayat tarzlarının bununla beraber ortaya çıkan can alıcı meselelerinden biri de bilgi ve eğitim oldu. Dünyanın olmakta olduğu siyasal sistemi ve sosyal varoluş biçimini yeni bilgiye göre düzenleme zarureti bu toplumları kendileri olarak kalmak ile bu bilginin getirdiği çözülme ve yabancılaşma arasında bıraktı. Diğer toplumlardan en azından bir kısmı nasıl ki "Şinto"culuk, "Tao"culuk, "Budist"çilik telakkisiyle bu yeni duruma muhalefet etmeye ve bir çözüm sunmaya çalıştırsa, Müslümanlar da bilindiği gibi buna "İslâmcılık" anlayışıyla cevap vermeye çalıştılar. Ancak bugün modern bilgi kuramında vuku bulan büyük kırılma ve modernliğin uğradığı temel dönüşüm karşısında nefes alamaz hâle gelen İslâmcılığın neden bu duruma düştüğünü ve neleri kaybettiğimizi anlayabilmek için muhtemelen yeniden başladığımız yere dönmekte fayda var.

İslâmcılık kendini inşa ederken daha başlangıçta Kur'ân ve Sünnet'e vurgu yaparak asrı saadete dönüş çağrısı yaptığında, kabul edelim ki doğal olarak asıl mesele kaynaklara "dönmek" değildi, tersine bir muhalefet inşa etmek üzere o kaynakları yeni "dünyanın ruhuna" uygun bir biçimde yorumlamaktı. Ancak bu dönüş şunu da içermekteydi; yeni sorunlar İslâm'daki klasik ilimlerin öğretilmesi, Kur'ân ve Sünnet'in klasik usullerle yorumlanmasıyla çözülemezdi. Bunların yerine yeni bir yola ihtiyaç duyuldu. Yaptığı yorumlar ve ortaya koyduğu muazzam birikimle, bu yeni "ruha" aykırı düşen klasik ilim ve onun temsilcilerine karşı İslâmcılığın taşıdığı gizli meydan okuma, yaptığı bu mantıksal çıkarımın bir neticesidir. Artık yeni süreçler içinde bilgi klasik ilmin değil, yeni bir entelektüel çaba neticesinde elde edilecek, yani bilginin temsil ve elde edilme süreci el değiştirecektir.

İslâmcılıkla beraber yaşanan asırlık eğitim tecrübesinin neticesinde gördüğümüz şu oldu: Müslüman'ın akli Eflatun'un akli gibi "iki zihinli" bir akıl hâline geldi artık. Bir tarafını İslâm'la ilgili -fikir değil- malumatla doldurmuş, diğer tarafını da modern bilgi ve eğitimle elde ettikleriyle. Bütün enerjisini harcayarak olmayacak bir şeyi, kendini gerilimden kurtarmak üzere bunları sentezlemeye çalışmakta. Bilhassa çağdaş

postmodern kültür ve mantık ona bunu yapma meşruiyeti sağlamakta. İslâm hakkında edindiği klasik malumatı bugünün Müslüman entelektüeli "iğva"ya uğratarak bir sentez yapabileceğine coşkuyla inanırken, nedense özgün İslâmî düşüncenin buna meşruiyet sağlamayacağını yahut cevaz vermeyeceğini de unutmaya çalışıyor. Ancak Müslüman entelektüel yapmış olduğu yorumları büyük ölçüde İslâmcılığın o büyük zaafını teşkil eden siyaset/iktidarla da meşrulaştırmaktan geri durmuyor.

Modern bilginin meydana getirdiği en temel sorun insanları dinlerinden uzaklaştırmasıdır. Bunun neticesinde ortaya toplumsal gerilimler çıkmakta ayrıca kendi taşıyıcılarını da "elit" ve iktidar tutkunu yapmasıdır. Modern zihin kendine has eğitim ve kullandığı ayartıcı teknik/teknolojilerle insanların inanç ve hayat tarzlarını, zihniyet dünyalarını yıkmakta, yıkamasa da deforme etmekte, yerlerine parça parça kendininkileri ikame etmektedir. Günümüzde bütün şiddetiyle devam eden bu gerilimin, beşerin bu meselede en iddialı kesimini temsil eden Müslümanlar arasında artık neticesini kestirmenin pek mümkün olmadığı ayrıştırıcı ve parçalayıcı bir sürece dönüştüğü görülmektedir. Bunun fikri bir ayrılık, bir "yorum farkı" veya bir "rahmet" olduğunu düşünenler büyük bir yanılğı içindeler. Şunu söylemek gerekiyor; çağdaş Müslüman'ın düşünce ve amelindeki farklılıklar artık ortak bir zeminden neşet etmemektedir, dolayısıyla görünür olan farklılıklar, hareket ettikleri köken ve mahiyetleri itibariyle sözünü ettiğimiz hususiyetle alakalı değildir. Yaşananlar ontolojik bir parçalanmaya tekabül etmektedir. Kabul edelim ki İslâm adına inşa ettiğimiz düşünceler artık İslâm'ın hakikatini esas alarak kendini düzenlemiş bir zihniyet dünyası ve bilgiden neşet etmemekte. Düşüncedeki farklılıklar, büyük ölçüde herhangi bir usul/yönteme dayanmayan zannî yorumlar, daha da önemlisi Müslümanların kendilerini gerçekleştirdiği "zemin" artık aynı ontolojiyi esas almış olmanın meydana getirdiği yansımalar değil. Açıkça söyleyelim ki bugün Müslüman'a ait düşünce ve amel, görmezden gelinemeyecek ölçüde bir meşruiyet hatta aidiyet sorunuyla karşı karşıyadır; bu temel sorun kamusal alanda üzeri "tesettürle" kapatılamayacak kadar Müslüman'ın kimliği hakkında ciddi tereddütler meydana getirmektedir.

Düşünce ve amelde gözlemlenen kimlik yitimine sebep teşkil eden bu kopukluklar, Müslümanların her parçasının hareket alanı farklı ontolojik zeminlerde kendilerini kurmalarından kaynaklanmaktadır. Bir cihetten bize bu, İslâm'ın hakikatiyle alakalı bir algı ve inanma sorunu olduğuna işaret etmektedir. Kalplerdeki ontolojik bütünlükle gelen "tabiîliğin yitimi" bugün düşünce ve amelindeki her farklı yansıma için Müslüman'ın İslâm'da meşruiyet araması, takvadan çok bunun göstergesi sayılır; bu, Müslüman'ın İslâm'a aykırı olarak yaptığı her şeyi yine İslâm'la meşrulaştırmasıdır. Dolayısıyla Müslüman'ın düşünce ve ameli/faaliyeti kendini ortaya koyarken toplumsal düzlemde, istese de İslâm'ın muradı olan sosyal gerçekliği görünür hâle getirecek biçimde inşa etmiyor, bu yüzden de İslâm'ın önerdiği insani ilişkiyi mahiyet ve muhteva olarak bir hayat formu/biçiminde yeniden hâsıl etmenin potansiyel gücüne ve imkânına sahip olmaktan oldukça uzak.

Bu durum karşısında Müslüman'ın zihin dünyası nasıl yeniden İslâm'ın muradına uygun hâle getirilebilir; kaybedilen düşünce geleneğine yeniden dönmenin yolu ne olmalıdır? Daha evvelde bahsettiğimiz gibi bu bizi tekrar bilgi ve eğitim meselesine getirmektedir. İslâmî bir bilgi ve buna bağlı olarak varlık dünyasına ve hayata Müslüman'ca bakabilecek bir muhayyile nasıl inşa edilebilir? Acaba bunun için Müslümanların -en azından bu coğrafyada- kaybettikleri düşünce geleneğine yeniden dönmeleri lâzım gelir mi? Anakronik gibi görünse de bu sorunun liberal bir çağda, postmodern argümanlarla kendini ifade etmeye özen gösteren biz Müslümanlar cihetinden önemi giderek artmakta. Nefsinin kışkırtılmışlığı zihniyet dünyasının uğradığı yırtılma sebebiyle dedik ki, çağdaş Müslüman hayata, nesnelere dünyasına, cereyan eden hadiselerle Müslüman'ca bakamıyor artık. Müslüman'ca bakmak ve düşünmek derken bununla bilgi ve ihlas düzeyinde çok temel bir esastan bahsetmeye çalıştığımı hatırlatmalıyım; arkasından buna amel, muamelat ve hayatı yaşama biçimini ilave etmek gerekir. Burada Müslüman'ın Müslümanlığı değil; Müslüman'ın dünyaya Müslüman'ca bakma hassasiyetinin/düşüncesinin uğradığı kırılma ve dönüşümden söz edilmektedir. Varlık âlemini, bilhassa eşya/nesne dünyasını, sosyal hadiseleri, hayatı nasıl anlamlandırdığınızla alakalı meselelerde, kabul edelim ki günümüz Müslüman'ı bunlara

modernliğin önermeleri doğrultusunda kıymet biçmekte ve anlamlandırmaktadır. Bunun önemli sebeplerinden biri içinden geçtiğimiz modern eğitimidir; bu eğitimle sağlanan bilginin inşa ettiği zihni durum algı ve düşüncedir. Bu zihniyet yapısı kendi üst noktasını üniversite eğitimiyle tamamlamakta. Neticede bir Müslüman olarak hukukçu, iktisatçı, doktor ya da psikolog olunabilmekte fakat dünyaya ve hadiselere Müslüman bir muhayyileden çok bu bilgi alanlarının parçacı hatta "çıkarıcı" penceresinden bir iktisatçı, bir sosyolog olarak bakılmakta ve düşünülmektedir.

Bu durumda uğradığımız/maruz kaldığımız kirlilikten kurtulmak için ne yapabiliriz; elbette ki en başta yapılacak olanlardan biri Müslüman bir muhayyilenin ve düşüncenin inşasıdır. Ancak bunun İslâm hakkındaki malumatımızı çoğaltarak elde edilemeyeceğinin farkında olunmalıdır. Bu ancak, bilgiyi kendi bağlamı içinde anlamak, onun anlam dünyasını, onda içkin olan mantığı kavramak çabasının neticesinde elde edilebilecektir. İslâm düşünce geleneğine dönmeden de bu başarılamaz; bu amaca ve düşünceye rehberlik edecek geçmiş ilim geleneğimiz bu hususta zengin bir mirasa sahiptir. Mesele bu mirası günümüze taşımak değil, gerekirse taşınabilir de, burada ihtiyaç duyduğumuz en önemli husus bu entelektüel/ilmi mirasa hâkim, onu inşa etmiş olan "düşünüş biçimidir." Burada her şeye rağmen İslâmî hakikatin düşünülme biçimine sadık kalmaya çalışan bir entelektüel faaliyetin usulünü ve kendisini bulabiliriz. Bizim bugün sahiplenme arzusuyla yanıp tutuşan nefislerimiz ve şekillendirilmiş zihinlerimizin Müslüman'ca bir algı ve tefekkür tarzına ne kadar yabancılaştığını buradan anlamak mümkündür.

Geleneksel düşünceye "dönmek" demek, klasik kaynakları okuyarak bu düşünceyi tekrar etmek değildir. Ama bu evvela Müslüman muhayyilenin uğradığı tahribattan dolayı aldığı yeni biçimle unutma noktasına sürüklendiği aslî düşünce güzergâhına; bugüne göre de hayat evrenimizde yer alan nesnelere/eşya dünyasının ait olduğu ve "kapladıkları" mevkinin farklı bir nazarla değerlendirilmesine, onlara yeniden kıymet biçmeye, dolayısıyla anlamlandırmanın farklı bir tarzıyla yeniden irtibata geçmek demektir. Nesne fetişizmi tarafından yerinden edilen Müslüman'ın/insanın halihâzırdaki konumunu, Müslüman'ca bir hayatı sürdürmek için elzem

olan ihtiyaçlar "sistemini" yeniden tesbit etmek ve dzenlemek suretiyle sorgulamak lazım gelir; zira bu sorgulama aynı zamanda kapitalizmin tüketim ve üretim mantığının diyalektiğine esaslı bir cevap niteliği taşımaktadır. En başta Müslüman'ın dünyayı kendi dünyalığı içinde görmesine, yani dünyayı ahiret karşısında olması gereken yerine iade ederek bakabilen bir muhayyilenin inşasını, bunun yanında İslâmi bir bilginin, bu bilgi üzerine kurulmuş bir Müslümanlığı "teminat" altına almış bir hayat tarzının, daha da önemlisi bir "tekasür toplumunda" bu hayatı sürdürmeyi mümkün kılacak ihtiyaçların tesbiti hususunda ufuk açıcı önemli başlangıçlara rehberlik edebileceğini söyleyebiliriz. Etmeyeceği söyleniyorsa bu durumda Müslümanlar'ın, bizi Peygamber'e (s.a.v.) götürecek düşünce ve hayat yollarını neyle döşemeyi düşünmekte olduklarını açıklamaları gerekir. Klasik düşüncenin -aslında böyle bir sınıflandırma bile doğru değil- insanı eşya dünyası içinde nasıl bir mevkiye yerleştirdiği, eşyaların dünyasıyla sürdürdüğü ilişkinin nasıl bir mahiyete sahip olması gerektiği, o bilginin dünyası içindeki insanın ait olduğu mevkiden bu dünyaya nasıl kıymet biçtiği ve bizimde bugün nasıl kıymet biçtiğimizle ilgili öğreneceğimiz pek çok şey var. Bu aynı zamanda Müslüman'ı kendisiyle yüzleştirecektir; bunun günümüz Müslüman'ını rahatsız etmeyeceğini düşünenlerin büyük bir yanılığında olduğunu da söyleyelim.

BİR SONRAKİ HAFTA

KONU : *Kur'ân'ın Aktüel Değeri*

KONUŞMACI : *Hikmet ZEYVELİ*

YER : *İncirli Kültür Merkezi*

TARİH : *31.03.2018*

SAAT : *14.30*

Tevhidin ve tevhidi silsilenin köklerinden hareketle içinde bulunduğu günü yorumlayabilen

Sorumlu,

Güzel ahlaklı,

Uyanıktan yana,

Fedakar,

Kuşatıcı,

Özgüven sahibi bir "Okul" olma iddiasındadır

"TEVHİD VE DÜŞÜNCE"

www.tevhidvedusunceokulu.com

www.facebook.com/tevhidvedusunce/

twitter.com/tevhidvedusunce

[instagram.com/tevhidvedusunce/](https://www.instagram.com/tevhidvedusunce/)